

A SZALONNAI REFORMÁTUS TEMPLOM FALKÉPEINEK HELYREÁLLÍTÁSA

BÉCSI JÁNOS—PINTÉR ATTILA

Kétségtelen, hogy nehéz feladata van a restaurátornak egy frissen feltárt, de állagában rossz falkép helyreállításakor. Talán legnehezebb a helyzete akkor, amikor egy korábbi szakszerűtlen beavatkozás nyomait kell eltávolítania ahhoz, hogy az eredeti alkotáshoz jusson egy korszerűbb bemutatás megvalósítása érdekében. A szalonnai falképek helyreállítása ez utóbbi munkák közé tartozott. Az 1975-ben végzett feltárás már valószínűvé tette, hogy a templom XIII. századi falképrészletei jelentős töredékekkel fognak bővülni. A feltárt falakon azonban a különböző korú rétegek ekkor még összekeveredtek egymással. Végül is a restaurálás nyújtott segítséget ahhoz, hogy e töredékek teljesebbé tegyék a falképekre és a templom egészére vonatkozó ismereteinket.

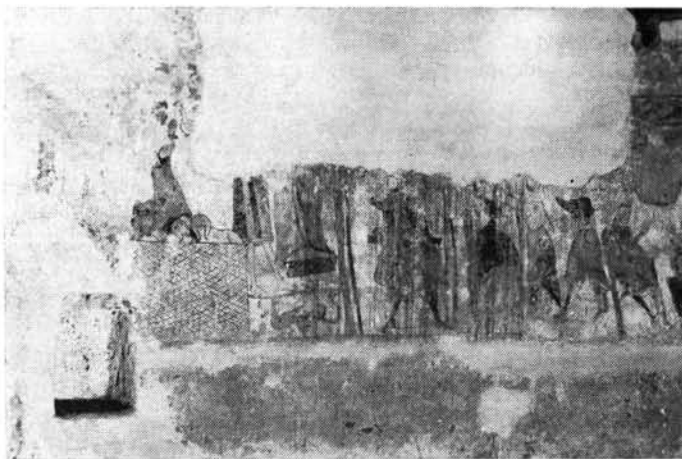
A feladat végrehajtását komoly felkészülés előzte meg. Vegyelemzéseket, restaurálástörténeti és módszertani kutatásokat, valamint vegyszeres tisztításpróbákat végeztünk a restaurálás megkezdése előtt. Mindezek jelentős mértékben elősegítették a további munkákat. A helyszínen szakértők bevonásával megtartott restaurátori tervtanács egyhangúlag egyetértett azzal a javaslattal, hogy első lépésként meg kell tisztítani a Bartha László által 1951-ben restaurált falképeket. Amennyiben lehet, el kell távolítani e korábbi beavatkozás nyomait, lebomlott és elszíneződött konzerváló anyagait, megsötétedett kiegészítéseit.

Természetesen egy falképhelyreállítás során csak abban az esetben célszerű a korábbi restaurálás minden részletét eltávolítani, ha az a falkép esztétikai megjelenését erősen zavarja, vagy annak fizikai-kémiai állapotát nagy mértékben veszélyezteti. Ellenkező esetben — különösen akkor —, ha az új restaurálás nem képes hosszabb időn keresztül biztosítani a korszerű bemutatás és állagmegóvás igényei — a beavatkozástól a falkép érdekében el kell tekinteni. Ugyanerre a következtetésre jutnánk akkor is, ha a régi restaurálás nyomait csak az eredeti felületek nagymérvű károsodása révén lehetne eltávolítani. Minden ilyen feladatnál nagy segítséget nyújt a korábbi restaurálás utódokumentációja, amely tartalmazza a végrehajtás módját és anyagait. Ezek ismeretében az újbeavatkozás kisebb kockázattal hajtható végre, hiszen a kísérletezés helyett elvben már előre megtervezhető, illetve a gyakorlatban biztonságosabban kivitelezhető a legtöbb munkafolyamat.

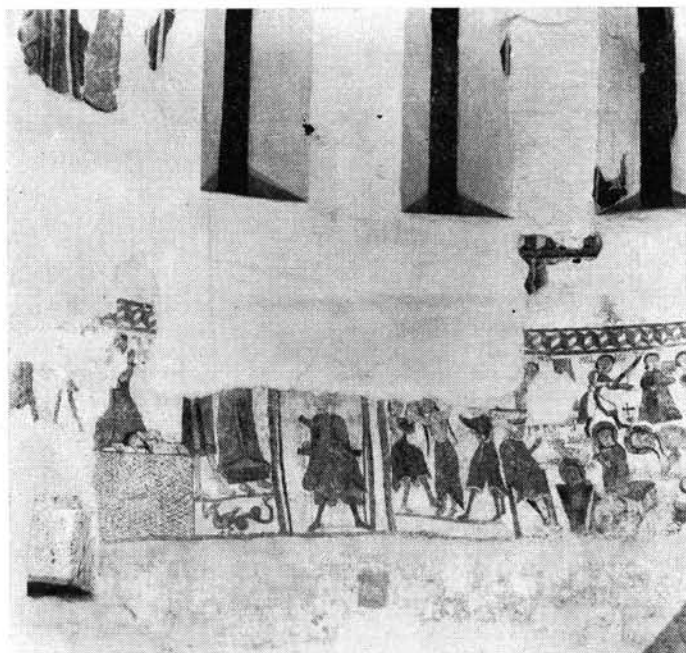
Szalonnán dokumentáció híján csak a látottakból, a vizsgálati eredményekből, néhány dokumentumból és Bartha munkatársának elmondása alapján lehetett rekonstruálni a 25 év előtti beavatkozás részleteit. Bartha később

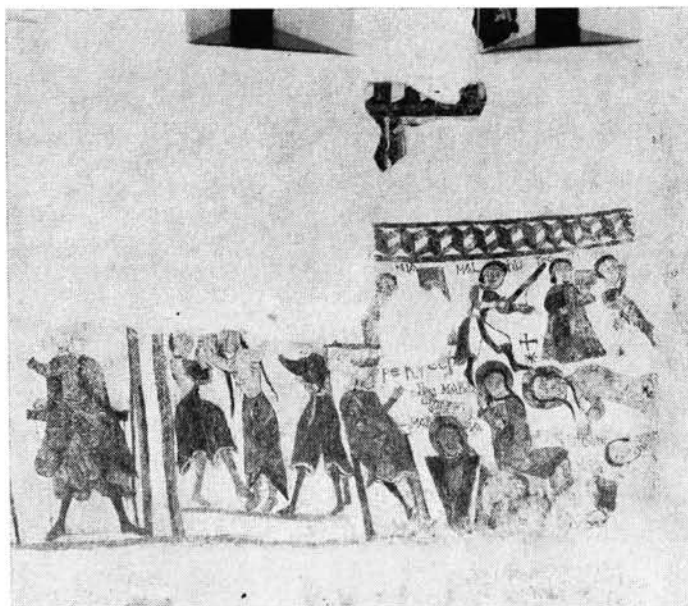
1. kép. A szentély és a diadalív restaurált falképei

2. kép. A Margit-legenda restaurálás előtt

3. kép. A Margit-legenda és XV. századi festőtöredékek restaurálás után

4. kép. Részlet a Szt. Margit-legendából, restaurálás után

Vizsolyban is dolgozott. Ez egyetlen munkája, melyről terjedelmes, de restaurálástechnikai vonatkozásban szűkszavú jelentést készített. E jelentéséből a következők derülnek ki:

A festékréteget glutolin oldattal konzerválta, a glutolint ecseteléssel hordta fel.

A felületeket szalicil és alkohol 1:5 arányú oldatával kezelte.

A tisztítást híg felhabosított glutolinnal végezte, ecsetes dörzsöléssel, majd eltávolítva a habot.

A retusáláshoz tojástemperát használt.

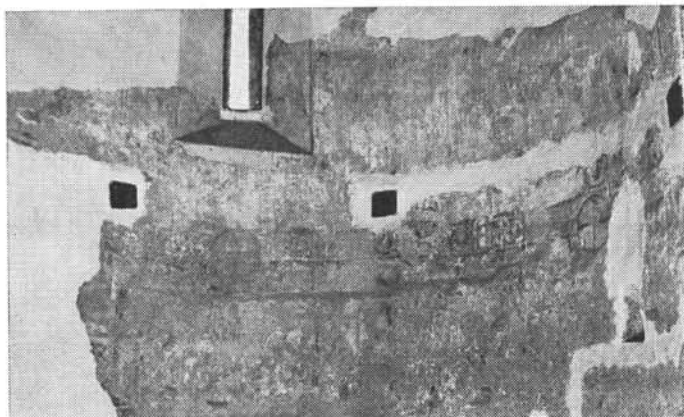
Szalonnán a vizsgálatok eredményeként és Bartha munkatársának elmondása alapján még a következők voltak megállapíthatók: Amennyiben itt is szalicilt használt, úgy azt igen töményen, vagy a felületet többször beitatva alkalmazta, valószínűleg a penészedés megakadályozása végett. A zselatin-enyvhez (glutolin) kevés formalint is keverhetett, ami részben a fertőtlenítést, részben pedig az enyv kicserzését biztosította.

A XV. századi képfelületekre helyenként feltehetően viaszból és gyantából készült keveréket kent fel, melegen vagy oldószerrel hígítva; ezt az anyagot többségében ott használta, ahol a felületet mészfátyol fedte, vagy úgy gondolta, hogy a festékréteg lemezes elválású.

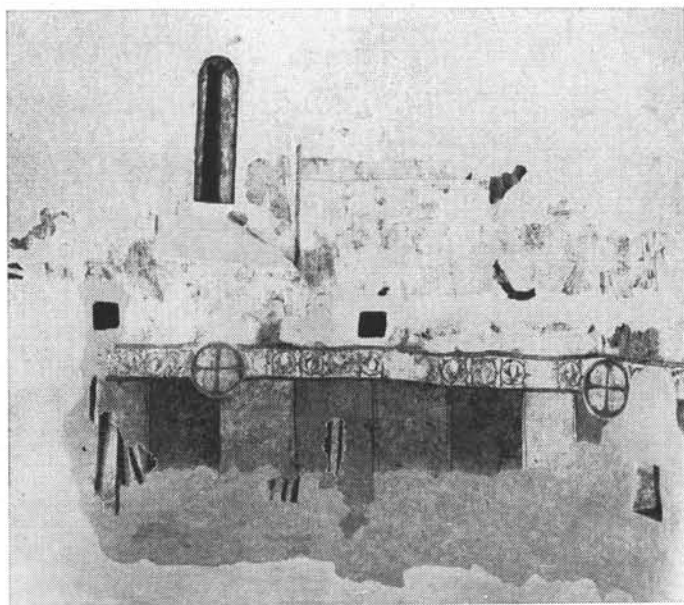
A XIII. századi festménytöredékek meszelt alapa szekkó technikával készültek. A hordozó vakolatréteg közvetlenül a téglafalra tapad. Szerkezete szilárd, mészdús, növényi töltőanyaggal készült. A felület a falazat hullámozását követi. Vastagsága változó. Az 1922-ben végzett feltárási munka nem folyt kellő körültekintéssel. Néhol a festékréteget elpusztítva az alapba vájtak, másutt pedig a festékrétegit sem jutottak el. A későbbi restaurálás során Bartha nem tisztázta e rétegviszonyokat. A problémát megkerülve kiretusálta az összeszabdalt részeket. Nagyító alatt vizsgálva a falképek felületét kitént, hogy a glutolinok konzerválás különböző szennyeződések rögzített a festékrétegre. Nyilvánvalóvá vált, hogy tisztítása is csak igen felületes lehetett. A retusálás megkülönböztetés nélkül készült és színei idővel megsötétedtek. A vakolatréteg hiányait pótló tömések anyaga krétásan puha volt.

A szentély déli ablaknyílása alatt a lecsorgó víztől szennyeződések tapadtak a képfelületre. A XIII. századi töredékeken a festékelemzéssel meghatározott színek a következők: sárga (okkersárga), vörös (égetett okker, Mn^{++} nincs benne), fekete (venyigefekete).

A XV. századi festménytöredékek freskó-szekkó technikával készültek, többretegű vakolatra, amely azóta helyenként elvált a falazattól. A simítóréteg felületét hullámosan képezték ki. A feltárási munka során a besimítás élein levő festékréteg — főleg a diadalív próféta képein — megsérült. A feltárási munka után helyenként mészfátyol maradt a felületen. Ezt a mészfátyolt tették fényvezetővé a restaurálás során az említett viasz-gyantás bevonattal. A felületre kiült szalicilsók okozhatták a képfelületek nagymérvű elszíneződését. A retusálás itt azzal a céllal készült, hogy a feltárási munka eredő sérüléseket eltüntesse. A hiányokon túl sokszor az eredeti felületeket is lefedték. A festék kötőanyaga valószínűleg tojástemperamentum lehetett. A falkép festékrétegének színei: zöld (malachit, valószínűleg azurit volt), vörös (okkervörös), lilászöld (égetett okker, Mn^{++} nincs benne),

5. kép. Apszis. XIII. századi és XV. századi festésmaradványok restaurálás előtt

6. kép. Az apszis XIII. századi és XV. századi festéstörödékei, restaurálás után

7. kép. A diadalm részlete restaurálás előtt

8. kép. A diadalm festményrészlete, XV. század, restaurálás után

esetleg ecettel lilásították), fekete (venyigefekete). A színek vegyelemzését Szabó Zoltán vegyészmérnök végezte.

A tisztítást a XIII. századi felületen kezdtük. A tisztításpróbáknál azt tapasztaltuk, hogy az eredeti festékréteg kevésbé tapad a felülethez, mint a retus. Az eredeti porló festékréteg megkímélése érdekében a tisztítást csak korlátozott mértékben hajtottuk végre. E kényszerítő helyzetben a fedő bevonat felső, szennyezett rétegét oldottuk le úgy, hogy nedves itatóspapírba szívattuk a nagy

9. kép. Részlet a diadalivról. A sókiválás leoldásának próbája

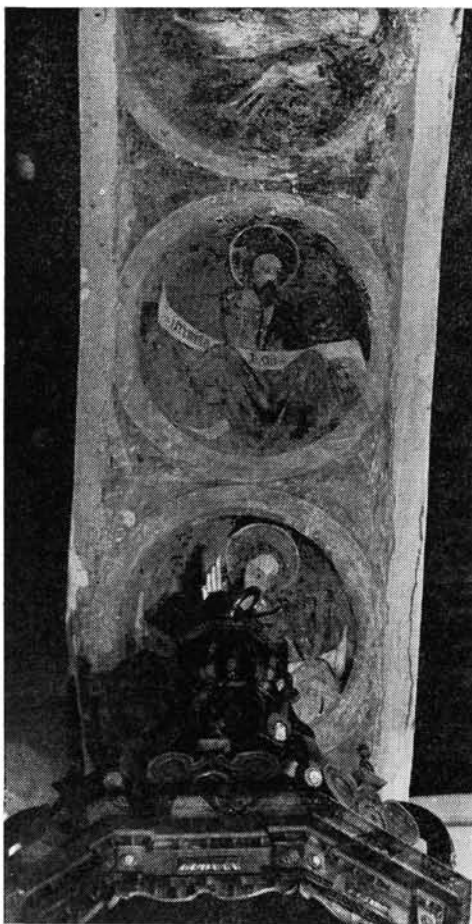
10. kép. Diadalív. Jeremiás próféta, tisztítás közben

11. kép. Diadalív. Dávid próféta, tisztítás után. Súrolt fényű felvétel

töménységű szennyes só és glutolinréteget, amelyet előtte meleg vízzel felduzasztva oldhatóvá tettünk. A feloldott anyagok nagyrésze átvándorolt a felületről az itatóspapírba, ti a műveletet addig ismételtük, amíg a felület elfogadhatóan tisztává vált. A festetlen részeken igyekeztünk a teljes enyvréteget eltávolítani. A tömésekre festett retusokat a töméssel együtt eltávolítottuk. Ott, ahol az eredeti festékréteg porlott és a retus fedően vagy lazúrozva lett ráfestve, tehetetlenek voltunk. A tempera kötőanyagot feloldó szerves oldószerek az eredetit még fokozottabb mértékben károsították volna. Szerencsénkre ezek az átfestések színben kevésbé tértek el az eredeti színektől. Megfelelő dokumentálás után meghagytuk azokat.

A XIII. századi töredékeknél alkalmazott tisztítási módszer részben alkalmas volt a XV. századi festett felületeken kivált sóréteg eltávolítására is. E módszer mellett az erősen tapadó eredeti festékrétegen már alkalmazható volt a szivacsos tamponáló lemosás is. A sóréteg eltávolítása után a viaszgyantás bevonatot részben szerves oldószerral kezeltük, részben pedig meleg vasalással itatóspapírba szívattuk. Eltávolítás előtt ez a bevonat vörösesbarna felületi elszíneződést okozott és helyenként a vakolatba is beszívódott. Tisztításnál sikerült olyan mértékben kioldani, ill. eltávolítani, hogy jelenléte már nem volt zavaró. A retust szerves oldószerral leoldottuk. Tisztításhoz a felhasználható módszerek és anyagok közül mindig a falkép felületét legkevésbé veszélyeztető megoldást választottuk ki.

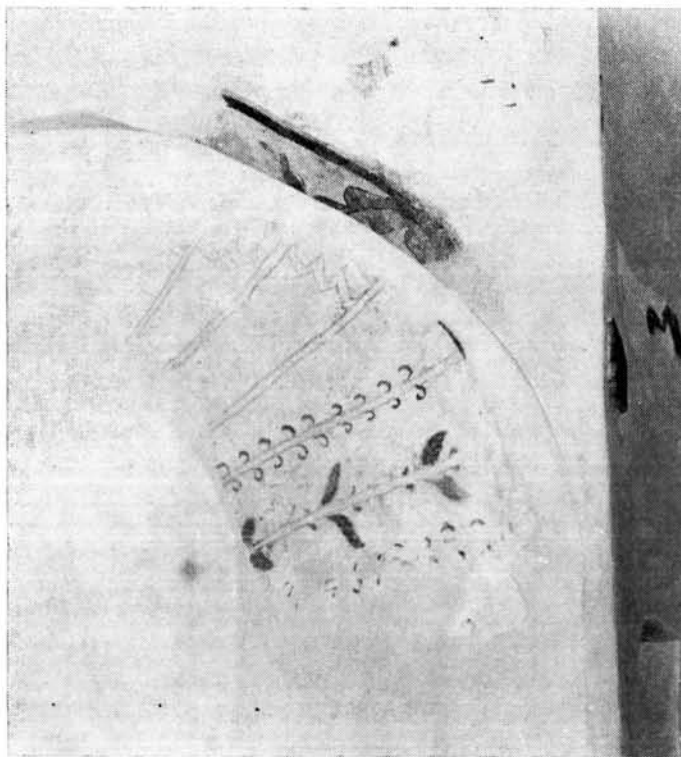
12. kép. Részlet a diadalív prófétasorozatából, restaurálás előtt

13. kép. Részlet a diadalív prófétasorozatából, restaurálás után

Tisztítás után a festékréteg felületi konzerválásához „Paraloid B 72” műgyanta oldatot használtunk. A vakolatrétegek üreges elválásait töltőanyag nélküli plectoloddattal injektáltuk.

A retusálás előtti szakértői konzultáció megállapította, hogy a tisztítás eredményes és megfelelő volt. Minden apró festett vakolatmaradványt sikerült megmentenünk. A különböző korú töredékeket szélezéssel kiemelve az egykorú részeket ugyanazon szintű kiegészítő vakolattal láttuk el. A különböző korból származó képek töredékei így jól elkülönülnek egymástól. A töméseket

14. kép. Az északi fal egykori átalakított bejárójának festéstöredéke

és a nagyobb hiányok pótlását mészdús, kőporos habarccsal készítettük el az eredeti felületekhez hasonlóan.

Követelmény volt, hogy a képek retusálása a lehető legkisebb mértékre szorítkozzék. A beavatkozás megkülönböztető módon, vonalkázva történjék és csak az egyértelműen kiegészíthető kis hiányokat tüntesse el. Ezt szem előtt tartva készítettük el a töredékek értelmező bemutatását. E legutóbbi helyreállítás befejeztével műemlék templomainknak egy jelentős darabja — ismereteinket új részletekkel bővítve — vált ismét láthatóvá.

RESTORATION OF WALL-PAINTINGS IN THE CALVINIST CHURCH OF SZALONNA

The wall paintings of the Szalonna calvinist church were known as early as 1922. The restoration, however, made by László Bartha in 1951, was inefficient both in its method and its materials. The restoration has no documents whatever, only informations can be gained. Our work was hindered by the unknown materials used for the restoration and by the better adhesional characteristics of these materials than of the original painting. This problem, considerable in itself, was especially trying since the present restoration is needed due to the decay and discolouring of the conservation materials and the intotal complition of the former restoration contributing to the speedy diminution of the esthetic value of the wall painting.

This aspect laid special emphasis on the preliminary scientific research to help the restorator's work, that, finally, yielded not only the esthetic outlook of the wall painting, but also added to the history of fine arts and of restoration. New results have been reached in the field of dating and periodisation, and also an uneffective conservation process could be detected to enrich, even as a negative result, the history of restoration. Bartha used salicyl solved in spirit or in some other organic solving material to prevent the spreading of the organisms. After putting on the salicyl sucked into the material, while later it set out on the surface, perhaps also in chemically changed form, where it formed an esthetically disturbing greyish-white film.

János Bécsi—Attila Pintér